

İSLÂM HUKUKUNDA SERVET / MÜLKİYET TAHDİDİNİN İMKÂNI ÜZERİNE

Halit ÇALIŞ

Yrd. Doç. Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Öğretim Üyesi

Giriş

Mülkiyetin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlunun yeryüzüne ayak basmasıyla birlikte mülkiyete bağlı tartışmalar, çatışmalar, çekişmeler tarih sahnesindeki yerini almaya başlamış ve bu hal günümüze kadar süregelmiştir.

Gerek bireyler, gerek toplumlar arası servet farklılıkları, ilk insan topluluklarından itibaren hep olagelmış tarihî bir hakikattir. Öyle ki, dönemin ekonomik-sosyal şartlarına nispetle, içinde yaşadıkları cemiyetin neredeyse bütün bireylerinin servetine denk maddî birikime sahip şahsiyetler hep olagelmıştır. Nitekim Kur'ân, böylesi şahsiyetlerden, yapıp ettiklerinden ve âkıbetlerinden söz eder. İnsan-mülkiyet ilişkisinde iki farklı boyutu göstermesi itibarıyla Hz. Süleymân ve Kârûn hatırlanabilir. Kârûn'un sahip olduğu servetin miktarını tahayyül etmek bile güçtür. *"Hakikaten Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk zor taşırdı."*¹

Öte yandan Kur'ân, büyük miktarlarda maddî varlığa sahip olmayı bir vakia olarak kabul etmekte ve buna karşı prensipte olumsuz bir tavır geliştirmemektedir. Yiğınlarla bile olsa, eşe verilen mehrin aylık halinde geri istenmesini yasaklayan âyet, bunun açık delilidir.² Kaldı ki âyet ve hadislerde mal/servet, mal olması sebebiyle ne övülmüş ne de yerilmiştir. Bu noktada önemli olan, servetin nasıl elde edildiği ve malın insan hayatında oynadığı roldür. Dolayısıyla hukuka ve ahlâka aykırı usullerle elde edilen servet (yetim malı,³ faizden elde edilen kazançlar,⁴ rüşvet vb. haksız kazanç yolları⁵) ve insanı, Allah'ı anmaktan,⁶ O'nun dini

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hcalis@selcuk.edu.tr

¹ Kasas 28/76.

² Nisâ 4/20. Âyette, verilen mehrin miktarı ve kıymeti ne kadar fazla olursa olsun, peşine düşülmemesine açık vurgu söz konusu olmakla birlikte, bu halin ancak peşine düşmeyi gerektirecek kadar büyük miktarlarda mehir verme, dolayısıyla bunu mümkün kılacak maddî varlığa sahip olma halinde söz konusu olabileceği açıktır.

³ Nisâ 4/10; En'âm 6/152; İsrâ 17/34.

⁴ Bakara 2/279; Nisâ 4/161; Rûm 30/39.

⁵ Bakara 2/188; Nisâ 4/2, 29; Tevbe 9/34.

⁶ Münâfikûn 63/9.

uğruna mücadele vermekten (cihad) alıkoyan;⁷ gösteriş amaçlı⁸ ve dinî yönelişlerin önünü almak gayesiyle⁹ harcanan mallar yerilmekte; meşrû usûl ve yöntemlerle iktisap edilip, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere harcanan,¹⁰ Allah'ın rızâsını kazanmak ve ruhundaki cömertlik duygusunu kuvvetlendirmek için hayra sarf edilen,¹¹ Allah yolunda cihada harcanan¹² ve zekât olarak hak sahiplerine ödenen¹³ mal/servet ise övülmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, âyet ve hadislerde servetin kazanımında "helâl" kavramı ana eksenini oluşturmakta, tasarruf ve harcamaların da aynı şekilde meşrûiyet dairesinde olması istenmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in, "*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişi malını helâlden mi, haramdan mı kazandığına aldınış etmeyecektir*"¹⁴ şeklindeki uyarısı da, helâlden mal edinme konusunda bireylerde sürekli bir hassasiyetin oluşması ve bu noktada teyakkuz halinde bulunmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Durum böyle olunca, mülkiyetin övülmesi ve yerilmesi, onun, kazanım ve kullanımında sergilenen tavırlar ve iltizam edilen ilkelere bağlıdır. Diğer bir ifade ile, şahısların dinî-hukukî normlara riâyet edip etmemeleriyle ilgilidir. Dikkat edilirse aslında bu durumda da, yerilen ya da övülen, yine doğrudan mülkiyet değil; eşya üzerinde hâkimiyet kurmak ve bu hâkimiyetini, sahip olduğu şeyde her türlü tasarrufta bulunmak suretiyle göstermek isteyen insan davranışlarıdır. İşte mülkiyette görülen bu "tekel (inhisar) ve egemenlik" özelliği, mülkiyet hakkının yerilme ve övülme sebebi olmaktadır. Öte yandan, mülkte tasarrufta güdülen amaca göre de övgü ve yergide derece farkı vardır. Diğer bir ifadeyle, övgü ve yergideki şiddet ya da zayıflık, gayenin şerefi ve büyüklüğü ile doğru orantılıdır. *En üstün gayelerin tahakkuku için harcanan mal en fazla övgüye; en kötü amaçlar için sarf edilen mal da en fazla yergiyeye lâyık olacaktır.*¹⁵ Övgü ve yergi açısından İslâm'ın mülkiyet anlayışını "cevâmiu'l-kelim" özelliğine sahip olan Allah Rasûlü (sav), şu hadisi ile gayet net bir şekilde ifade etmektedir: "*Helâl mal sâlih kul için ne iyidir*"¹⁶

Bireylerin, büyük servetlere sahip olmaları şeklindeki tarihî vakia, Hz. Peygamber (sav) zamanında da görülmüştür. Öyle ki hem müşrik Araplar, hem de Müslümanlar, hatta Allah Rasûlü'nün yakın arkadaşları arasında son derece varlıklı insanlar bulunmakta idi. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman (ra) gibi sahâbîlerin, günün

⁷ Feth 48/11.

⁸ Nisâ 4/38.

⁹ Enfâl 8/36.

¹⁰ Bakara 2/177.

¹¹ Bakara 2/261, 262, 265, 274.

¹² Enfâl 8/72; Tevbe 9/20; Hucurât 49/15; Saf 61/11.

¹³ Tevbe 9/60, 103.

¹⁴ Buhârî, Buyû', 7, 23; Nesâî, Buyû', 2.

¹⁵ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, Beyrut 1410/1990, I, 43.

¹⁶ Ahmed, *Müsned*, IV, 197, 202.

şartlarında bir orduyu tek başlarına teçhiz edebildiklerini hatırlamak, sahip oldukları servetin miktarı hakkında bilgi vermek için yeterlidir.

Bugün itibarıyla oldukça yaygın ve uç noktalarda görüp yaşadığımız bireyler ve toplumlar arası gelir/servet uçurumu ve bunun sosyal bünyeye olumsuz etkileri, tarihin her döneminde olmuş/yaşanmış olmasına rağmen, bu hususta, geçmişle bugünü farklı kılan başlıca iki unsurdan söz edilebilir:

1. Modernizm-Globalleşme-Küreselleşme olgusu. Bu bağlamda üç aşamalı bir gelişmeden söz etmek mümkündür.

a. Fransız devrimiyle birlikte her alanda bireysel özgürlüklere vurgu ön plâna çıkmış, toplum karşısında birey güçlenmiş ve bunun iktisadî hayata olan yansımaları, mutlak mülkiyet hakkı şeklinde kendini göstermiştir. İnsanın bağımsızlığı ve hüriyetinin açık bir göstergesi olarak görülen mutlak mülkiyet fikri/akımı, teknik ve sınaî gelişmelerin de yardımıyla servet ve nüfuz sahibi bireylerin, toplumun haklarına, kamunun menfaatlerine, hele hele zayıf toplulukların maslahatına karşı güçlenmesi ve haddi aşması sonucunu doğurmuştur.

b. Liberal kapitalist ekonomi teori ve pratiği, hem büyük sermayedarların, hem de ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından ileri seviyede bulunan devletlerin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Bu hal, yeryüzü kaynaklarından istifade ve insanca bir hayat sürme bakımından kişiler ve bölgeler arası gelişmişlik farkının daha da açılmasına sebep olmuştur.

c. Küreselleşme ile neticelenen bu süreçte iktisadî faaliyetler, dinî-ahlâkî değerlerden bağımsız bir alan olarak görülmüş ve gösterilmiştir. Öyle ki, yanı başında açlıktan kıvranan hatta ölenler karşısında bireyi harekete geçirecek, onda sorumluluk ve hesap verme bilincini uyandıracak derûnî bir duygu, vicdanî bir dürtü kalmamıştır.¹⁷

İnsanlığın varlık ufku salt maddî ve fânî olanla sınırlayan modernite, insanın, dünya ile, kendisi ile, diğer insanlar ve canlılarla olan ilişkilerini ta derinlerden etkilemiştir. Bugün gelinen noktada "insanın yuvarlanmış olduğu derin manevî yalnızlık ortasında, dünya, insanî derin birlik şuurunun yok olduğu; global nüfusun beşte birini meydana getirmelerine mukabil global zenginliğin yüzde sekseni-ne "sahip olan" "karnı toklar"ın mutlu dünyalarına karşın, büyük çoğunluğun geri bırakılmışlığa, açlığa mahkûm edildiği tam bir "gözyaşı vadisi"ne dönüşmüştür."¹⁸

Binaenaleyh küreselleşmenin sonucu, dünya çapında ekonomik eşitsizliklerin trajik artışı olmuştur. Öyle ki, "bugün dünyada 1,2 milyar insan günde 1 dola-

¹⁷ Günümüz âlimlerinden Hayreddin Karaman'ın edebî ürünleri arasında yer alan "küreselleşme" konulu şiirinde, bu hususu şöyle dile getirmiştir:

Liberal kapital kazanca doymaz / Dine sırt çevirir ahlâka uymaz / Tavukla tilkiyi hür bir kümese / Koyar da vicdanı ızdırıp duymaz

Şiirin tamamı için bkz. Yeni Şafak, 12 Temmuz 2002.

¹⁸ Kılıç Sadık, "Modern Dünyanın Bunalımları", *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs 2003, s. 20-21.

rın altında bir parayla geçiniyor. Her dört çocuktan birisi açlık sınırında bulunuyor. 1960'ta dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sinin geliri en fakir yüzde 20'sinin gelirinin 30 katıyken, bu fark 1995'te 82 kata, 1997'de 225 kata çıkmış bulunuyor. Şu an itibarıyla en zengin 225 kişinin geliri, dünya nüfusunun yüzde 47'sinin, yani 2,5 milyar insanın gelirine eşit."¹⁹ Victor Keegan, haklı olarak bu trajik tabloyu, "dünya kaynaklarının mevcut dağılımını alt üst etme ve çağdaş usullerle yol kesip soygun yapma, talanda bulunma" olarak yorumlamaktadır.²⁰

2. Günümüzü farklı kılan gelişmelerden ikincisi ise, kitle iletişim araçlarının aktif bir biçimde hayatın her alanına girmiş olmasıdır. Geçmişte insanlar, mahallelerinde ve belki sınırlı bir coğrafyada olup biteni yakından takip edebiliyor, servet farklılığına bağlı problemleri, bu dar alanda izleyebiliyorlardı. Fakat günümüzde, bırakın kendi mahallemizde olup bitenleri, dünyanın hemen tamamında zenginlerle yoksulların nasıl bir hayat sürdüğünü yakından takip etme imkânıyla karşı karşıyayız. Öyle ki, aynı şehrin bir mahallesinde açlık ve sefaletin pençesinde kıvranan, var olma mücadelesi veren milyonlar, diğer mahallesinde ise, gecede, birkaç ailenin bir aylık geçim masrafı tutarı bir serveti tek başına ve sırf nefsinin tatmin için harcayanlar... Toplam millî gelirin %70-80 oranındaki kısmını sınırlı sayıda insan elinde tutarken, geri kalan çoğunluğun asgarî geçim standardının, hatta açlık sınırının altında yaşam mücadelesi vermeye çalıştığı ülkeler... Yerel ve uluslar arası piyasaları tahakkümü altında bulduran ve her türlü rekabeti öldüren tek bir şahsa ait dev şirketler... Devletler arası ulusal ve bölgesel ekonomik gelişmişlik düzeyindeki uçurumlar... Ve bu yapının doğurup beslediği mala ve cana dönük, hırsızlık, gasp, kapkaç, talan, ırza tecavüz, yaralama, öldürme, hatta uluslar arası teröre varıncaya kadar insanlığı tehdit eden bir dizi hukuk ve ahlâk dışı gelişmeler²¹...

İşte bu tablo, bütün insanların gözü önünde cereyan etmektedir. Kitle iletişim araçları ve özellikle de televizyon aracılığıyla, yeryüzü kaynaklarından faydalanma ve insanca yaşam şartları bakımından pergelin son derece açıldığı, bireysel ve bölgesel gelir düzeyi ve gelişmişlik farkını yansıtan bu acı tablo, artık herkesin yakından izlediği bir vakia halini almış bulunmaktadır. Kimi zaman alımlı ve özendirci, bazen de insanı tahrik edici, saldırgan hale getirici ve haset duygularını kamçılایıcı biçimde sunulan bu manzara, birçok toplumsal problemi beraberinde getirmekte, insanlık vicdanını yaralamaktadır.

İşte bu problem, bazı yazar ve hukukçuları, kişisel servete/özel mülkiyete miktar açısından hukukî bir sınırlama getirilmesi fikrine yöneltmiştir. Bu yazarlara göre, kamu yararı ve genel toplum maslahatı açısından mülkiyet hakkının böyle bir sınırlandırmaya tâbi tutulması mümkün, hatta gereklidir. Zaten devletin temel

¹⁹ Bayramoğlu Ali, "Terörün iç yüzü", *Yeni Şafak*, 19. 11. 2003

²⁰ Güner Osman, "Erdem ve Esaret Arasında Yoksulluk", *Marife*, y: 2, sy: 2, s. 121.

²¹ Bugün bütün dünyayı tehdit eden uluslar arası terör eylemleri ile, bölgesel gelir uçurumu arasındaki sosyolojik ilişki hakkında bkz. Bayramoğlu Ali, "Terörün İç Yüzü", *Yeni Şafak*, 19. 11. 2003

görevlerinden birisi de, ekonomik dengeyi sağlamak ve herkese asgarî bir yaşam imkânı sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için maslahatın gerektirmesi durumunda, özel mülkiyet miktar olarak sınırlandırılabilir.²²

ÖZEL MÜLKİYETİN TAHDİDİNİ SAVUNANLAR VE DELİLLERİ

Hemen belirtilmelidir ki özel mülkiyetin, belli bir alanda (ziraat arazi mülkiyeti gibi) ya da genel anlamda muayyen bir miktarla sınırlandırılması düşüncesi Türk hukukçular tarafından da ele alınmış ve malike yükletilen sınırlamalardan biri olarak da, “toprak büyüklüğünün belirli bir sınıra aşmaması” gösterilmiştir. Bu uygulamanın amacı ise, “muayyen ellerde toplanmış büyük toprakların kamulaştırılarak topraksız çiftçiye dağıtılması ve üretimi arttırmaktan başka, sosyal adâleti sağlamaya yönelmiş bir tedbirdir” şeklinde açıklanmıştır.²³

Çağdaş İslâm hukukçularından bazılarının, mülkiyetin zararlı etkilerinden kamuyu korumak amacıyla ve maslahat gereği, servetin belirli bir miktarla sınırlandırılması fikrine olumlu yaklaşıtları görülmektedir. İfade edilmelidir ki söz konusu hukukçular, iktisap ediliş itibariyle meşrûiyet şartını taşıması kaydıyla, prensip itibariyle mülkiyete herhangi bir tahditte bulunulamayacağını kabul etmektedirler. Ancak servetin bir zulüm ve baskı aracı haline dönüşmesine, mutlu azınlığın refahı uğruna çoğunluğun sefalet içinde hayat sürmesine kayıtsız kalınmayacağı ve böyle bir durumda kamu maslahatı gereği siyasî otoritenin özel mülkiyete miktar itibariyle de bir sınır getirebileceğini ifade etmektedirler.

Kamu yararı gereği özel mülkiyetin muayyen bir miktarla sınırlandırılması görüşünü –ufak nüanslarla- savunan çağdaş İslâm hukukçuları ve yazarlar arasında Mustafa es-Sibâî, Ali el-Hafîf, Ahmet Fehmî Ebû Sünne, Muhammed Arefe gibi isimler bulunmaktadır. Bu bilgiler, söz konusu görüşlerini şu şekilde delillendirmekte ve gerekçelendirmektedirler.

A. Her şeyden önce mülkiyet hakkı, teklîfî hüküm açısından mübâh bir haktır. Mübâh hükümlerde ise, hükmün icrasıyla elde edilecek yararın (maslahat), bu yarara nispetle daha büyük bir zarara (mefsedet) sebep olması durumunda, söz konusu hükmün mübâhlıktan harama dönüşmesi temel bir prensiptir. Nitekim düşmana silâh satılmaması, rüzgârlı havada tarladaki atık ve zararlı otların (anız) yakılmaması gibi yasaklayıcı/nehyedici hükümler, bu esasa dayanmaktadır. Binaenaleyh “Zarar vermek de zarara zararlar karşılık vermek de yoktur”²⁴ hadisi

SÜİFD / 17

131

²² Bkz. Ali el-Hafîf, “el-Mülkiyyetü'l-ferdiyye ve tahdîduhâ fil-İslâm” Mecelletü'l-Ezher, c. 36, sy. 3-4, Kahire 1964, V, 475.; Sibâî Mustafa, *İslâm Sosyalizmi*, trc: A. Niyazoğlu, İstanbul 1974, s. 181, 188; Üdeh Abdülkadir, *el-Mâl ve'l-hukm fil-İslâm*, ikinci baskı, Bağdat 1383/1964, 33-34; Husarî Ahmed, *es-Siyasetü'l-İktisâdiyye ve'n-nizâmu'l-mâliyye fil-Fikhi'l-İslâmî*, nşr: Mektebetü'l-külliyâtü'l-Ezheriyye, Kahire, tsz., s. 181.

²³ Örcü Esin, *Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı: Mülkiyet Hakkının Sınırlanması*, İstanbul 1976, s.287.

²⁴ İbn Mâce, Ahkâm, 17; Muvatta', Akdiye, 31; Ahmed, Müsned, V, 327. Benzer rivâyetler için bkz. Buhârî, Edeb, 31; Ebû Dâvûd, Akdiye, 31; Tirmizî, Birr, 27; İbn Mâce, Ahkâm, 17. Rivâyet ilimleri

gereği Müslümanlardan zararın bertaraf edilmesi genel bir prensiptir. Şayet büyük miktarlarda tarım arazisine sahip olmak -ki mübâh bir haktır- rızkını ziraat yapmakla temin eden ve geçimi tarıma bağlı olan umum vatandaşların mahrumiyetine sebep oluyor, bu arada arazi sahipleri israf ve savurganlık içerisinde lüks bir hayat yaşıyor ya da mallarını toplum yararına istihdam alanları açma ve hayır hizmetlere sarf etme yerine biriktirip depolamayı (kenz) tercih ediyorlarsa; siyasî otoritenin “*umumî zararın giderilmesi*” prensibinden hareketle bu hakkı kanunî bir düzenlemeyle sınırlandırması gerekir. Bu gibi durumlarda siyasî otorite, şer’î sınırlar içinde kalmak şartıyla azamî limit tayininde bulunabilir ve Nisâ Sûresi'nin 59. âyeti gereği bu tür tahditlere itaat zorunludur. Nitekim Hz. Ömer (ra) bu yetkiye dayanarak, bir ara Medine’de et kıtlığının yaşanması ve tüm nüfusa yetecek kadar etin bulunmaması sebebiyle iki gün peş peşe et yenilmesini yasaklamıştır.²⁵ Kaldı ki Kur’ân, servetin bir kısım insanların elinde toplanıp, büyük çoğunluğun bundan mahrum bırakılmasının büyük bir zarar (mefsedet) olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁶

B. Şeriat, zulmü ortadan kaldırıp adâleti ikâme etmek için gelmiştir ve bütün düzenlemelerinde Müslümanların genel maslahatını esas almıştır. Dolayısıyla ferdî mülkiyetin, toplumun bütününe veya bir kısmına zulmeder hale gelmesi halinde, zulmün bertaraf edilmesi için, bu mülkiyetin ilgâ veya tahdîdi zorunludur. Bu uygulama, devletin “*şer’î siyaset*” kabilinden başvurduğu bir ıstislâhtır ve bu hak, kamu ihtiyaçlarının giderilmesine yarayan her faaliyette devlete verilmiştir.²⁷ Nitekim Hz. Ömer (ra), Irak ve Suriye topraklarının fethini müteakip, fetih arazilerini gazilere dağıtmamış, tüm Müslümanlar adına vakfetmiştir.²⁸ Ne var ki, maslahat esasına dayalı bu uygulama, daha sonra gelen Müslüman idareciler tarafından aynen devam ettiril(e)memiştir; maalesef İslâm coğrafyasında büyük toprak mülkiyetine sahip şahıslar türemiştir. Bu halin olumsuz toplumsal sonuçlarını da gördükten sonra, özellikle zirâî arazi mülkiyetinin sınırlandırılması fikrine karşı çıkmak mümkün değildir.²⁹

C. Yüce Allah, servet biriktirip onu toplum yararına sunmamayı, ihtiyaç sahiplerini gözetmemeyi yasaklamakta ve böylelerini âhirette çok çetin bir azabın beklediğini haber vermektedir. “*Ey iman edenler! Biliniz ki, hahamların ve rahiplerin*

→

açısından hadisin değerlendirmesi için bkz. İbn Receb, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*, tah: Ma'rûf Züryak, Beyrut 1417/1996, s. 470-473; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, Tahrîc: Halîl Me'mûn Şihâ, Beyrut 1419/1998, V, 337, 339.

²⁵ Karadâvî Yusuf, *İslâm Hukuku, Evrensellik-Süreklilik*, trc: Yusuf Işıcık-Ahmet Yaman, İstanbul 1997, s. 60-61; Ali Hafif, “*el-Milkîyyetü'l-ferdiyye*”, V, 478-479; Zeydân Abdülkerîm, *el-Kuyûdu'l-vâride ale'l-milkîyyetü'l-ferdiyye li'l-maslahati'l-âmmeh fi'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye*, Uman 1402/1982, s. 83.

²⁶ Ebû Sünne Ahmet Fehmî, “*Tahdîdu'l-milkîyye fi'l-İslâm*”, *Mecelletü'l-Ezher*, c. 24, Kahire 1952, s. 361.

²⁷ Sîbâtî, *İslâm Sosyalizmi*, s. 181.

²⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, Beyrut, tsz., s. 23-27; Yahyâ b. Âdem, *Kitâbu'l-harâc*, Tashih ve şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz., s. 19; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, tah: Muhammed Halîl Hirâs, Beyrut 1406/1986, s. 62 vd.

²⁹ Sîbâtî, *İslâm Sosyalizmi*, s. 188. Krş. Arafe Muhammed, “*Tahdîdu'l-milkîyye fi'l-İslâm*”, *Mecelletü'l-Ezher*, c. 24, s. 143-145.

bir çoğu insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Altını, gümüşü hazineye tıkp da onu Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara gayet elîm bir azabı haber ver! (Yığıp biriktirdikleri malların) üzeri cehennem ateşinden kızdırılıp bunlarla onların alınlar, böğürleri, ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): "İşte kendiniz için topladığınız hazineleri Şimdi yığıp biriktirdiğiniz şeylerin (azabını) tadın bakalım."³⁰

Bu âyetten hareketle Hz. Peygamber (sav)'in dâr-ı bekâya irtihalinden kısa bir süre sonra mülkiyetin tahdidi fikri gündeme gelmiş, bu doğrultuda fetva veren sahâbîler olmuştur. Zühdü ve Allah yolunda infak hususundaki hassasiyeti herkes tarafından bilinen Ebû Zer el-Ğıfârî (ra), söz konusu Tevbe Sûresi'nin 34-35. âyetlerinden hareketle insanın kendi ve çocuklarının geçimini sağlayacak miktardan fazla olan her şeyin, şer'an yasaklanan "kenz" kapsamında olduğuna ve infak edilmesi gerektiğine inanıyor ve insanlara da bu yolda fetvâ veriyordu. Bu âyetler, her ne kadar Ehl-i kitap hakkında nâzil olmuşsa da, Ebû Zerr'e göre, âyet yalnızca Ehl-i kitâba değil, aynı zamanda Müslümanlara da hitap etmektedir. Dolayısıyla Müslümanların da mallarını biriktirip Allah yolunda harcamamaları, yani kenz yapmaları yasaklanmıştır ve kişinin kendisi ve aile fertlerinin geçimini sağlamaya yetecek miktarın üzerinde mal biriktirmesi haramdır; bunu infak etmesi gerekir.³¹

D. Umumî maslahatın gerektirmesi halinde özel mülkiyetin hukuken tahdidini savunanların nasdan diğer bir dayanaklarını "Tâ ki, mal, içinizden (zaten) zengin olanlar arasında dolaşıp duran (bir güç) haline gelmesin"³² âyeti oluşturmaktadır. Bu âyet, kamu yararının gerektirmesi durumunda mülkiyet tahdidini gerekli gören hukukçular tarafından, tabii servetlerin insanlar arasında eşit dağıtılması ve büyük servet sahiplerinin türemesine meydan verilmemesi şeklinde anlaşılmıştır.

E. Kamu yararının gerektirmesi durumunda mülkiyetin tahdidinin hukukî bir zorunluluk olduğunu gösteren prensiplerden birinin de sedd-i zerfa ilkesi olduğuna işaret eden Sıbâtî, karaborsacılığın (ihtikâr) yasaklanması³³ ve Hz. Ömer (ra)'in bazı önde gelen sahâbîlere seyahat sınırlaması getirmesini de, bu görüşün delilleri arasında zikreder. Ona göre "Ümmetin menfaati gerekli kıldığı zaman mülkiyeti tahdid, câiz olmak bir yana farzdır. Bu hususun İslâm fihhında delilleri, İslâm tarihinde de örnekleri mevcuttur."³⁴

F. Özel mülkiyetin tahdidi fikrinde olanların ileri sürdükleri diğer bir argüman ise, büyük servetlere sahip olmanın insanı her an için isrâf, kibir-gurur, Al-

³⁰ Tevbe 9/34-35.

³¹ Âyetle ilgili görüş ve değerlendirmeler için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Beyrut 1385/1966, III, 388-393; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'il-Kur'ân*, Beyrut 1965, VII, 123-128.

³² Haşr 59/7.

³³ "Pazara mal getiren (câlib) nızıklandırılmış, karaborsacı ise lânetlenmiştir", "Kim Müslümanlara karşı bir yiyecek maddesini stoklarsa, Allah onu cüzzam ve iflâsla cezalandırır." İbn Mâce, Ticârât 6.

³⁴ Sıbâtî, *İslâm Sosyalizmi*, s. 188. Krş. Araf, "Tahdidü'l-milkiyye fi'l-İslâm", s. 143-145.

lah'a isyan, insanlara zulmetme gibi durumlara düşürebilmesi, Allah'a ve insanlara karşı görevlerinde ihmal ve umursamazlığa sebep olabilmesidir. Bu görüş sahiplerine göre, Hz. Peygamber (sav) ve O'nu izleyen Râşid Halifeler döneminde mülkiyetin bu tür bir sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmamış, hukukî sebeplere istinat etmek şartıyla herkes dilediği kadar servet edinebilmiştir. Çünkü bu örnek dönemde Müslümanların iman duygusu, görevlerini ifadaki hassasiyetleri ve ahlâkî seviyeleri servetin hem kötüye kullanılmasının önüne geçmiş, hem de kulluk görevlerinin sekteye uğramamasını sağlamıştır. Bu dönemde Müslümanlar, fertlere ve topluma karşı ifası zorunlu malî görevlerini (zekât, nafaka gibi) eksiksiz yerine getirdikleri gibi, gönüllü olarak yoksulların ihtiyaçlarını karşılamışlar, hatta bu noktada kendilerini bir sınır ya da oranla bağlı görmemişlerdir. Aynı şekilde bu ilk Müslüman nesil uygulamasında, infak ve harcamanın miktarını/oranını ihtiyacın büyüklüğü ve niteliği belirlemiştir. Öyle ki, Allah yolunda infak yalnız zenginlerle sınırlı kalmamış, yardıma muhtaç yoksullar da imkânları nispetinde hayır hizmetlerine katkıda bulunmuşlardır. Haliyle bu durum, fertlerin ekonomik gelir seviyesine bağlı toplumsal sınıfların oluşmasına fırsat vermemiş, fakirlerle zenginler arasında kin, nefret, öfke, intikam duyguları da oluşmamıştır. Ne var ki aynı imânî ve ahlâkî gücün olmadığı, büyük servetlerin zulüm aracına dönüştüğü, fert ve gruplar arası iktisadî gelir seviyesinin oldukça açıldığı ve umumî servetin belli ellerde toplandığı şartlarda, özel mülkiyetin miktar olarak sınırlandırılması maslahat gereği olmaktadır.³⁵

Kamu yararının gerektirmesi durumunda özel mülkiyetin tahdidi görüşünün dayanaklarını bu şekilde belirledikten sonra, genel bir değerlendirmede bulunmadan önce bir hususa daha işaret etmek faydalı olacaktır.

Mülkiyetin miktar olarak tahdidi için, kamu yararının böyle bir sınırlandırmayı gerektirmiş ve bu tedbirin taayyün etmiş olmasının şart olduğuna dikkat çeken Ali el-Haff, sınırlandırmanın da zarûret ve maslahatın gerektirdiği seviyede tutulmasının zorunlu olduğunu ifade etmektedir.³⁶ Daha sonra bu hukukçu, Nisâ Sûresi'nin 59. âyeti gereği siyâsî otoriteye itaatin -şer'î sınırlar içinde kalmak şartıyla-zorunlu olduğu, nitekim Hz. Ömer (ra)'in bu yetkiye dayanarak, bir ara Medine'de et kıtlığının yaşanması ve tüm nüfusa yetecek kadar etin bulunmaması sebebiyle iki gün peş peşe et yenilmesini yasaklama şeklindeki uygulamasından hareketle,³⁷ devletin tespit ettiği azamî miktardan fazla mal edinenlerin ellerinden, fazla malların karşılıksız olarak alınması gerektiğini söylemektedir. Zira ona göre, kanunen belirlenen miktarı aşacak şekilde servet edinme halinde, ölçüyü aşan miktardaki mal, hukuken tanınan ve himaye altında olan bir mal değildir. Dolayısıyla fazlalığın bedelsiz olarak alınması haksız tecavüz olarak değerlendirilemez. Kaldı ki, fazla miktarın malikten alınması karşılığında bedel ödenmesi durumunda,

³⁵ Ali el-Haff, "el-Milkiyyetü'l-ferdiyye", V, 473-475.

³⁶ A.mf., a.g.mkl., V, 475.

³⁷ A.mf., a.g.mkl., V, 478-479.

şahsın tüm serveti kendisine terkedilmiş olacağından, aslında değişen bir şey olmayacak, ilgili kanun maddesi de fonksiyonunu icra edemeyecektir.³⁸ Şu halde Ali el-Haffî'e göre, siyasî erk tarafından belirlenen ve riâyeti zorunlu azamî mülkiyet ölçüsüne aykırı hareket, malî ceza gerekçesi olmaktadır.³⁹

Ali el-Haffî'in bu görüşlerine karşılık, esasen prensipte onunla aynı görüşü paylaşan Ebû Sünne, kanunî ölçüyü geçen miktar hakkında farklı bir çözüm önerisinde bulunmakta ve devletin, azamî miktarı geçen kısmı satması için maliki zorlaması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁰

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. Öncelikle belirtilmelidir ki, daha önce de dikkat çekildiği üzere Kur'ân ve Sünnet'te, dünyayı dışta görme ya da dünya nimetlerine karşı tavır alma şeklinde bir tutum söz konusu olmadığı gibi, bu yönde bir tavır doğru da bulunmaz. Hıristiyan kültürü, isrâiliyât, dünyayı ve malı yeren asılsız haberler ve bazı sahih rivayetlerde dünya ve nimetlerinin kötülenmesinin yanlış yorumlanmasının etkisiyle özellikle yazılı ve sözlü tasavvuf kültüründe dünya nimetlerine karşı zaman zaman ifrata varan bir telâkki hâkim ise de⁴¹, Kur'ân ve Sünnet'in genelinden anlaşılın, Müslüman-mal ilişkisinde belirleyici olanın, malın/servetin Müslüman'ın hayatında yegâne belirleyici, yön verici konumda olup olmadığıdır. Yani sorun malda/dünya nimetlerinde değil, Müslüman'ın malla olan ilgisindedir. Dolayısıyla dünya malı, bir gurur, kibir ve tahakküm aracı olarak insanın iç dünyasına hükmetmeye ve insanı, malın, mülkün kulu kölesi (abdü'd-dînâr) haline getirmeye çalışmadıkça, hoşgörü ile karşılanmış ve hatta teşvik bile görmüştür.⁴² Mala karşı olumsuz yaklaşım sergilenen âyetlerde ise, malın varlığından dolayı değil, kibir ve gurur metaı, güçsüzlere tahakküm aracı, çokluk yanışı olduğu için karşı çıkmıştır. Binaenaleyh bu tür olumsuzlukları barındırmayan bir dünya hayatı, hem dünyada hem de ahirette mutluluk vesilesi olabilecek meşru bir nimet olacaktır.

2. Bireyler arası iktisadî seviye/servet farklılıkları tabiî, aksi teşebbüsler ise fanteziden ibarettir. Dolayısıyla fakirler ve zenginler hep olmuştur ve olacaktır da. Aslında fakirlik ya da yoksulluk, eğer kaynak yetersizliğinden ve nüfus çokluğundan ileri geliyorsa, bunu sabırla karşılamak mümkündür. Fakat yoksulluk, toplumda servetin haksız paylaşımından, bazı nüfuzlu insanların başkalarının haklarını gasbetmelerinden veya küçük bir azınlığın haksız kazançla şaşaalı bir yaşam sürmesinden kaynaklanıyorsa, bu durumda vicdanlar harekete geçecek, fitne ve

³⁸ A.mlf., a.g.mkl., V, 480.

³⁹ İslâm hukukunda malî cezalar konusunda bkz. Esen Hüseyin, *İslâm Hukukunda Malî Cezalar*, M.Ü. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1996.

⁴⁰ Ebû Sünne, "Tahdîdü'l-milkiyye fi'l-İslâm", s. 362.

⁴¹ Dünyayı yeren asılsız haberler ve sıhhat değerlendirmeleri için bkz. Uysal Muhittin, "Dünyayı Yeren Asılsız Haberler, Tasavvuf ve İslâm", *S. Ü. İldâhiyat Fak. Dergisi*, Konya 2001, XII, 89-122.

⁴² Âl-i İmrân 3/14; A'râf 7/32; Hadîd 57/20.

anarşi doğacak, insanlar arasındaki sevgi ve kardeşlik bağları tümüyle ortadan kalkacaktır. Toplumda, gecekondularla saraylar, kölelerle efendiler, bir lokma ekmeğe muhtaç insanlarla servetin şımarttıkları bir arada bulunduğu ve göz göze geldiği sürece, o toplumda kin ve düşmanlık her zaman var olacaktır.⁴³

3. Şu halde temel sorun, öncelikle yeryüzü kaynaklarının âdil paylaşımını⁴⁴ sağlayacak bir mekanizmanın/sistemin kurulması ve buna işlerlik kazandırılması, bilâhare de kişiler ve bölgeler arasında iktisadî seviye farklılığından kaynaklanan mesafeyi daraltacak uygulamaların hayata geçirilmesidir. Bir diğer ifadeyle, zenginlerle fakirleri birbirine yaklaştıracak, aradaki mesafenin kapanmasına katkı sağlayacak köprülerin kurulması ve fonksiyonel hale getirilmesidir. Müslüman birey açısından bu noktada şu hususlar hayati önemi haizdir.

- a. Yeryüzünde mahdud bir hayat sürece ve bu zaman zarfında kulluk imtihanından geçecektir.⁴⁵ Yeryüzünde ebedî hayatın, Peygamberler de dahil, hiçbir beşere verilmediği ve verilmeyeceği,⁴⁶ Hak Teâlâ'nın zâtı (vech) hariç, her şey fanî ve yok olacağına⁴⁷ göre, Müslüman'ın sınırlı ömrünü, yeryüzünde ebedî bir kudret ve makam elde edeceği ümidiyle güç ve zenginlik peşinde koşarak tüketmesi, sonu hayal kırıklığı olacak bir çabadan öteye geçmeyecektir.
- b. Bütün yeryüzü nimetleri istifadesine sunulmuş, emrine âmâde kılınmıştır. Bu dünyada malik olduğu her şey, Yüce Yaratıcı'nın ilâhî bir istihlâfî ve rabbânî bir bağışının eseridir.⁴⁸
- c. Dünya nimetleri süslü ve alımlıdır. Bundan dolayı yarattığı insanın fitratını, onun, para, mal, servet gibi dünya nimetlerinin çekiciliği karşısındaki zayıflığını çok iyi bilen Yüce Allah; servetin ayartıcı özellikleri ve çetin bir imtihan aracı oluşu karşısında insanı uyarılmış; ebedî olan ahiret hayatını unutturmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. *"Kadınlara, çocuklara, altın ve gümüş (cinsin)den birikmiş hazinelere, soylu atlara, sığırlara ve arazilere yönelik dünyevî zevkler, insanoğlu için çekici kılınmıştır. Bütün bu zevkler, bu dünya hayatında tadılabilir, ama hedeflerin en güzeli Allah katında olanı-*

⁴³ Güner Osman, "Erdem ve Esaret Arasında Yoksulluk", *Marîfe*, y: 2, sy: 2, s. 112.

⁴⁴ Hayreddin Karaman'ın, yine "küreselleşme" konulu şiirinin şu dizeleri bu hakikatin veciz anlatımı niteliğindedir:

Her canlıya yeter ilâhî nimet / Âdil dağıtmaya eden yok gayret / Dünyaya benciller hâkim olmazsa / Ruziksız fert kalmaz, buyur hesap et

⁴⁵ En'âm 6/2; Meryem 19/40; Kasas 28/58, 88; Hadîd 57/10, Rahmân 55/26.

⁴⁶ Enbiyâ 21/37.

⁴⁷ Kasas 28/88. Dünya hayatının geçiciliğini ifade eden hadisler için bkz. Buhârî, Cihâd 33; Rikâk 1; Müslim, Cihâd 126, 129; Ebû Dâvûd, Libâs 42; Timizî, Menâkıb 55; İbn Mâce, Zühd 3; Ahmed, *Müsned*, II, 21; III, 381; V, 332.

⁴⁸ Bakara 2/197-198; A'râf 7/10, 74; Nahl 16/14; Kasas 28/73; Hadîd 57/7.

dir.”⁴⁹ Allah Resûlü (sav) de: “Dünya malı tatlı ve çekicidir. Kim onu hakkı ile (helâl yollardan) elde ederse, onun için mübârek olur”⁵⁰ buyurmak suretiyle aynı hususu vurgulamıştır.

- d. Cemiyet hayatı yaşamının tabî bir gereği olarak Müslüman'ın, topluma karşı görevleri bulunmaktadır. Her şeyden önce sahip olduğu servette, doğrudan ya da dolaylı biçimde toplumun katkısı söz konusudur. Bundan dolayı İslâmî anlayışta özel mülkiyet, toplumsal fonksiyonları da olan bir hak olarak kabul edilmiştir.⁵¹
- e. Müslüman'ın, dünyaya dalıp âhireti unutmamasını, imkânlarını baskı ve zulüm aracı haline getirerek gaddarlaştırmasını önlemek; açlara, yoksullara, yetimlere, ezilmişlere, aileleri parçalananlara, yurtlarından edilene... karşı bigâne kalmasının önüne geçip onlara kol kanat germesini temin etmek; daha genel bir ifade ile iç arınmasını sağlayıp ruhundaki cömertlik duygusunu artırmak amacıyla zekât, nafaka, malî kefaretlere, sadaka, hibe, yardımlaşma, infak gibi bir dizi malî mükellefiyetleri bulunmaktadır ve bunlardan hesaba çekilecektir.

4. Bütün bunlar bizi, sadedinde olduğumuz konunun önemli bir boyutunu, Müslüman bireyin kulluk çerçevesi ve imtihan yönünün teşkil ettiği sonucuna götürmektedir. Zira İslâmî anlayışa göre Yüce Allah insanı, kendisine kullukta bulunması için yaratmıştır. Bu yaratılış gayesinin bir gereği olarak kişi, sınırlı ömrü boyunca sürekli kulluk imtihanından geçmektedir. İşte bu imtihan alan ve araçlarının en önemlilerinden birini de, mülkiyet/servet oluşturmaktadır. Kişinin sahip olduğu malî değerleri, kendisine bu nimetleri/imkânları bahşeden Yüce Yaratıcı'nın istediği şekilde kullanıp kullanmayacağını test edilmesi ve bu noktada kulun ileri sürebileceği herhangi bir mazeretin de bulunmaması açısından, fertler, özel mülklerinde tam yetkili kılınmıştır.

İşte bu kulluk ve imtihan vurgusu, mülkiyet tahdidi fikriyle bağdaşmamaktadır. Şayet hayatın her bir alanı, en ince teferruatına varıncaya kadar emredici veya yasaklayıcı hukuk kurallarıyla düzenlenmeye çalışılır ve her söz ya da hare-

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/14.

⁵⁰ Buhârî, Rikâk 11; Cihâd 37; Tirmizî, Zühd 11; Fiten 26.

⁵¹ Fransız Devrimi ile başlayan bireysel hak ve özgürlükler konusunda mutlak hak görüşü, toplumsal ve sınıfl gelişmelere paralel olarak servet ve nüfuz sahibi kişilerin, toplumun özellikle zayıf ve güçsüz kesiminin maslahatı karşısında güçlenmesine yol açmıştır. Ülke kaynaklarının, bilhassa üretim ve tarım alanlarının belirli kimselerin/grupların eline geçmesi ve bunun doğurduğu toplumsal sorunlar, mülkiyetin fonksiyonu hususunda yeni arayışları beraberinde getirmiştir. İşte bu dönemde, sosyolog Auguste Comte'un öncülüğünü yaptığı, anayasa hukukçusu Duguit'in geliştirdiği, özel mülkiyetin nitelik açısından “sosyal ödev” olduğu görüşü, oldukça taraftar bulmuştur. Bazı çağdaş İslâm hukukçularının da benimsediği bu görüşün, İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi için bkz. Çalış Halit, *İslâm Hukukunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar*, S. Ü. Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış doktora tezi, Konya 2001, s. 69-75.

ket, maddî müeyyide ile bu dünyada karşılık bulacak olursa, ortada imtihandan, kulluktan, cennet, cehennem, hesap, mîzan gibi kavram ve konulardan söz etmeyi gerektirecek bir hal kalmaz. Halbuki Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişen neslin, çevrelerine, topyekûn insanlığa ve Allah'a karşı, maddî-mânevî anlamda sorumluluklarını fazlasıyla yerine getirmede olağanüstü hassasiyet göstermelerini sağlayan ana motif, kaynağını inançtan alan Allah'a hesap verme duygusu idi.

Ö halde malî ve canıyla her an imtihan içinde olan Müslüman'ın, imtihan esprisine uygun bir serbestiyet alanı olmalı ki, Allah'a karşı şükürünü ifa edip etmeyeceği, malî mükellefiyetlerini yerine getirip getirmeyeceği, *"mutlaka mallannızla ve canlannızla imtihan olunacaksınız"*⁵², *"Malı biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar var ya! Onlara acıklı bir azabı müjdele!"*⁵³, *"Mü'min, komşusunun aç olmasına aldırmaşızın kamı tok dolaşamaz"*⁵⁴, şeklindeki ikazları hatırlayıp gereği ile amel edip etmediği bilinebilsin.

Biraz önce ifade edilen, bireyler arası iktisadî seviye farklılığının normal/tabîî karşılığının belki de en temel sebebi, meselenin, bireyin kulluk ve imtihan yönüyle olan yakın ilişkisidir. Aslında mülkiyet tahdidi görüşünün arka plânında, insanları servet bakımından birbirine eşitleme ya da olabildiğince yaklaştırma duygu ve düşüncesi de yatmaktadır. Halbuki can ve mal başta olmak üzere sahip olunan her şey bir imtihan aracı olduğu ve her an imtihandan geçildiği içindir ki, Yüce Allah, kimilerine rızık bol, kimilerine ise az vermiş; kulluk görevinin tam olarak ifa edilip edilmemesi noktasında kulun ileri sürebileceği bir mazeret kalmayacak şekilde rızık miktar olarak sınırlandırmamıştır. *"Biliniz ki, mallannız ve çocuklannız sadece birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfât Allah'ın katındadır"*⁵⁵; *"Mutlaka mallannızla ve canlannızla imtihan olunacaksınız"*⁵⁶; *"Allah, dilediğine hesapsız nimetler verir"*⁵⁷; *"O, dilediğine bol rızık verir, dilediğine az; çünkü O her şeyi bilendir."*⁵⁸ Bu âyetler, mal ve servetin bir imtihan vesilesi olduğu ve bu imtihanın tabiatı gereği servet açısından insanların farklı seviyelerde bulunduğu açık beyandır.

Ö halde, kazanım ve tasarruf safhaları itibarıyla servetin, kişinin kulluk alanına dahil olduğu unutulmamalıdır. Yani kişiler, sahip oldukları malî imkânları nerede ve nasıl harcadıklarıyla imtihan olmaktadır. Dolayısıyla konunun inanç ve ahlâki ilgilendiren ve bu alana terk edilmesi gereken bir boyutunun da bulunduğu açıktır. Şu halde bu noktada önerilen yöntemlerin, servetin, kulluk imtihanının bir gereği olması gayesini ortadan kaldırmayacak, bilâkis bu açıdan bireye

⁵² Âl-i İmrân 3/186. Ayrıca bkz. Bakara 2/155; En'âm 6/165; Kehf 18/7; Fecr 89/15-16.

⁵³ Tevbe 9/34.

⁵⁴ Ahmed, Müsned, I, 55.

⁵⁵ Enfâl 8/28; Teğâbun 64/15.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/186. Ayrıca bkz. Bakara 2/155; En'âm 6/165; Kehf 18/7; Fecr 89/15-16.

⁵⁷ Bakara 2/212.

⁵⁸ Şûrâ 42/12.

yardımcı olacak özellikte olması gerekir. İşte konu bu bakış açısıyla ele alındığında, kulun imtihan sahasını sınırlandırmanın hiçbir gerekçesinin olmayacağı görülecektir.

Büyük miktarlarda servete sahip olmanın, toplumsal olumsuz yansımaları sebebiyle mülkiyetin belli bir oranla tahdidinin maslahat gereği olduğu düşüncesi, ilk bakışta oldukça makul gözükmemektedir. Ne var ki maslahat ilkesi, ifade edilmeye çalışılan servet-kulluk ilişkisi ile birlikte ele alınmak durumundadır. Bu ilişki göz önünde bulundurulduğunda, maslahatın, tahdid değil, serbestiyeti gerektirdiği görülmektedir.

5. Tam da bu noktada, mülkiyet tahdidi düşüncesinin neden ilk dönem Müslümanların gündemine gelmediği veya tasvip görüp uygulama imkânı bulmadığı sorusu daha da anlam kazanmaktadır. Aslında henüz Allah Rasûlü (sav) hayatta iken, toplumun genel gelir seviyesine göre oldukça zengin ve fakir olanlar bulunmakta idi. Abdurrahmân b. Avf, Zübeyr b. el-Avwâm, Ebû Bekir, Osman b. Affân, Talha b. Ubeydullah (r.anhum) gibi her biri cennetle müjdelenmiş ve ashâbın önde gelenlerinin çok büyük servetlere sahip oldukları, buna mukabil, sözcülimi Suffe ashâbının fakir ve yoksullardan oluştuğu bilinmektedir. Ne var ki, Hz. Peygamber (sav)'in servet tahdidine yönelik bir ikaz ya da teşebbüste bulunduğu bilinmemektedir.⁵⁹

Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Hz. Peygamber (sav)'in dâr-ı bekâya irtihalinden kısa bir süre sonra mülkiyetin tahdidi fikri gündeme gelmiş, bu doğrultuda fetva veren sahâbîler olmuştur. Zühdü ve Allah yolunda infak hususundaki gayreti ile maruf Ebû Zer el-Ğifârî (ra), Tevbe Sûresi'nin 34-35. âyetlerinden hareketle, insanın kendi ve çoluk çocuğunun geçimini sağlayacak miktardan fazla olan her şeyin, şer'an yasaklanan "kenz" kapsamına dahil bulunduğu ve infak edilmesi gerektiği kanaatinde idi ve bunu her vesileyle dile getirirdi. Ancak bu büyük sahâbînin âyeti bu şekilde tefsir etmesi ve bu anlayışını tüm topluma teşmil etme gayreti içerisinde bulunması diğer sahâbîler tarafından kabul görmemiş, anlayış ve tutumunun isabetli olmadığı noktasında Hz. Muâviye, mükerrer uyarılarından sonuç alamayınca Ebû Zer'i Hz. Osman'a şikâyet etmiş ve sonunda insanlardan uzak bir yerde yaşamasını temin maksadıyla Medine civarında Rabeze denilen bir yerde ikamet etmesi sağlanmıştır. Bu arada bazı tarih ve tabakât yazarları Ebû Zer'in Rebeze'ye, halife tarafından gönderilmediğini, bilâkis kendisinin bunu istediğini ifade etmektedirler.⁶⁰

SÜİFD / 17

139

⁵⁹ Özel mülkiyetin miktar olarak sınırlandırılabilirliği fikrinde olan Ali el-Haff, bu meseleyi konu edindiği makalesinde, maslahat gereği azamî limit getirme fikrinde olduğunu beyan etmekle birlikte, yukarıda söz konusu edilen zengin sahâbîleri ve Nisâ Sûresi'nin 20. âyetini zikretmekte, ancak bu hususlarla ilgili herhangi bir yorumda bulunmamakta, bu dönemde mülkiyeti miktar olarak sınırlandırmayı gerektirecek şartların oluşmadığını söylemekle yetinmektedir. Bkz. Ali el-Haff, "el-Mülkiyyetü'l-ferdiyye", IV, 309-310; V, 474 vd.

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr: İhsân Abbâs, Beyrut 1388/1968, IV, 227.

Fakat burada dikkatten kaçmaması gereken önemli bir husus söz konusudur. Ebû Zerr'in görüşü hiçbir sahâbî tarafından desteklenmemiş, bilâkis onun, bu fikrin tüm toplum tarafından benimsenmesini sağlama teşebbüsü tepkiyle karşılanmıştı.

Bu vesileyle, kişisel anlayış ve tercihler ile, bu tercihlerin devlet yaptırımıyla genelleştirilmesi gayreti arasındaki farka dikkat çekmek gerekmektedir. Yani bir Müslüman, geçimini sağlamaya yetecek miktardan fazla olan servetin Allah rızası için harcanması ve biriktirilmemesi gerektiği kanaatinde olabilir ve uygulamasını da buna göre yapabilir. Bu onun aynı zamanda kulluk bilinciyle ilgili/orantılı bir husustur. Şayet Ebû Zerr'in düşüncesi bu çerçevede kalmış olsaydı, muhtemelen Rebeze'de ikamet etmek zorunda kalmayacaktı. Fakat bu fikrin, kişisel tercih noktasında kalmayıp hukukî düzenlemelerin de buna göre yapılmasını isteme durumunda, her şeyden önce bu görüşün şer'î/hukukî dayanaklarının olması gerekir. Ebû Zerr'in görüşüne bütün sahâbîlerin karşı çıkması, fikrini topluma yayma ve soranlara bu doğrultuda fetva vermesinden dolayı halife tarafından Medine dışında ikametinin sağlanması, söz konusu görüşün çoğunluk nazarında hukukî dayanaktan yoksun olmasının sonucudur. Şu halde özel mülkiyetin tahdidi fikrinin hukukî dayanaktan yoksun olduğu hususunda sahâbe arasında icmâ hasıl olduğu söylenebilir.

Ebû Zerr'in, kenz âyeti bağlamında Müslüman'ın mülkiyet hakkı konusundaki yorumunun, daha yakından ve farklı bir yaklaşımla değerlendirilmesi halinde, aslında hadisenin hukukî olmaktan çok siyasî olduğunu söylemek de mümkündür. Zira zühdü ve infak duygusuyla maruf bu sahâbînin, Müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda sarf etmeyip biriktirmelerini (kenz) şiddetle eleştirmesi, Suriye'de bulunduğu sırada ve Muâviye'nin bazı harcamaları üzerine olmuştur. Nitekim ilk iki halife dönemiyle Hz. Osman devrinin ilk yıllarında onun bu görüşleri savunduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. İhtiyaç fazlası mallar konusunda farklı icthadlarda bulunan diğer sahâbîlerden hiçbirinin yönetimle ihtilâfa düşmemesi de, Ebû Zerr'in söz konusu ihtilâfının, icthadi dolayısıyla değil, siyasî sebeplerle olduğunu göstermektedir. Zira onun görüşleri fakir halkla birlikte yönetim aleyhtarlarının da işine yaramış, böylece mesele siyasî bir veche kazanmıştır. Yoksa Ebû Zerr'in, "kenz" âyetinden hareketle, ihtiyaç fazlası malın Allah yolunda harcanması gerektiğini söylerken, zekât mükellefi olabilmek için elde ihtiyaç fazlası bir miktar malın bulunması gerektiği gerçeğini bilmemesi düşünülemez.⁶¹ Nitekim İbn Atıyye (541/1146), âyetin zekât mükellefiyetiyle olan ilişkisine dikkat çekmektedir.⁶²

6. Bu vesileyle ifade temeliyiz ki, "kenz" âyeti diye maruf Tevbe Sûresi'nin 34-35. âyetlerinin tefsiri hususunda ilk dönemlerden itibaren farklı tefsir-

⁶¹ Bkz. Aydınlı Abdullah, "Ebû Zer el-Gıfârî", *D/Â*, X, 267-268.

⁶² İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, thk: Abdüsselâm Abdüssâfi Muhammed, Beyrut 1413/1993, III, 29.

ler/yorumlar söz konusu olmuşsa da, bu âyetten kişisel servetin tahdidine kapı aralamak mümkün gözükmemektedir. Her şeyden önce, zekât, hac gibi kimi dinî vecibelerin, normal geçim standardının üzerinde belli düzeyde maddî varlığı gerektirdiği açıktır. Kaldı ki, ifası zorunlu (zekât gibi) malî mükellefiyetler yanında, muayyen bir miktarla sınırlı olmaksızın, sırf Allah rızâsı için infakta bulunmaktan geri durmayan bir Müslüman'ın, zenginliği sebebiyle kınanması söz konusu olmamalıdır. Bu yönde bir delil de bilinmemektedir. Bu hususları da dikkate alan cumhur müfessirler, âyetin, maddî varlığı itibarıyla şer'an zengin sayılmasına rağmen zekâtını vermeyen ve böylece toplumun geçim sıkıntısı çeken kesimlerinin daha da sefil hale gelmesine sebep olanlar hakkında olduğunu söylemişlerdir. Yani kenz, zekâti verilmeyen maldır.⁶³

7. Öte yandan Haşr Sûresi'nin "Tâ ki servet, içinizden zaten zengin olanlar arasında dönüp-dolaşan bir meta haline gelsin" şeklindeki 7. âyeti, anlaşma ve sulh sonucu elde edilen ganimetlerin (fey) gazilere paylaşılmayıp, bütün yoksul, yetim, fakir Müslümanların istifadesine tahsis edilmesi konusunda "nass" olmakla birlikte; genel anlamda düşünüldüğünde, âyetten özel mülkiyete azamî sınır getirme anlamının çıkarılması mümkün gözükmemektedir.⁶⁴ Âyetin, malın baskı ve tahakküm aracı haline gelmesinin ve bu amaçla kullanılmasının câiz olmadığı ve siyasî otoritenin de buna fırsat vermemesi gerektiği şeklinde yorumlanması, âyetin siyakına, üslubuna ve sebep-i nüzûlüne daha uygundur. Bu çerçevede bahse konu âyetten, kamu imkânlarından yararlanma hususunda hiç kimseye imtiyaz tanınmaması, seçkin bir zümrenin maddî güç ve nüfuzunu kullanarak toplumun tamamına ait kaynaklarda/değerlerde tahakküm kurmasına fırsat verilmemesinin gereği anlaşılabilir. Dolayısıyla devlet imkânlarından yararlanma ve özellikle kamu ihalelerine katılma hususunda sırf servet sahipleri ya da belirli şahıslar hak sahibi olmayacak, bu imkânlar olabildiğince geniş bir çerçeveye yayılarak; bir taraftan millî servetin muayyen insanların ya da belirli ailelerin elinde toplanması engellenirken, diğer yandan da kartel ve tekel oluşumunun önüne geçilmiş olacaktır.

İslâm hukuk düşüncesinde kabul gören genel anlayışa göre siyasî otorite, kimsesizlerin, yoksulların, fakirlerin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ve gerektiğinde zekât dışında bir fon oluşturabilir/oluşturmalıdır. Bu arada devlet, servet sahiplerinin mülkiyetten kaynaklanan güçlerini kötüye kullanmalarının, kartel oluşturarak piyasaya tahakküm etmelerinin ve servetin siyasî nüfuz sağlamak amacıyla kullanılmasının da önüne geçmeli, bu noktada gerekli tedbirleri almalıdır.

⁶³ Âyetin yorumu için bkz. İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecz*, III, 27-29; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'il-Kur'an*, VIII, 123-131; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 388-393; Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Mendîr)*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., X, 402-411.

⁶⁴ Âyetin tefsiri için bkz. İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecz*, V, 286-287; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'il-Kur'an*, XVIII, 10-18; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 603-604.

8. İktisadî gücün, topluma zarar verecek biçimde kullanılmasının en açık örneğini tekelleşme oluşturmaktadır. Özellikle küçük esnaf, tüccar ve dar gelirliilerin birebir olumsuz etkilendiği, büyük sermayeye sahip olmanın doğurduğu tahakküm şekillerinin başında tekelleşme gelmektedir. Paranın satın alma gücünü etkileyen en önemli amillerden biridir tekelleşme. Zira tekelleşme fiyatlar genel seviyesini, buradan da paranın satın alma gücünü etkilemektedir.⁶⁵

Aslında müteşebbislerin kendi aralarında ticarî birlikler oluşturmaları ve birtakım anlaşmalar yapmaları, kamunun ihtiyaç duyduğu ve fakat ekonomik açıdan devlete ağır yük getiren ve tek başına bir ya da birkaç kişinin altından kalkamayacağı bir takım hizmet ve faaliyetlerin özel sektör tarafından gerçekleştirilmesine imkân sağlama açısından faydalı girişimlerdir. Fakat rekabet ortamını kırma ve tekel oluşturmaya yönelik bir kısım tüccar ve esnafın bir birlik altında toplanması, piyasada tek bir fiyat oluşmasına ve insanları, o hizmetten yararlanma ya da söz konusu mala ulaşmak için bu fiyatı kabullenmek zorunda bırakacağından, kamuya zarar veren bu tür oluşumlar hukuken engellenir. Nitekim günümüzde gelişmiş ülkeler, ölçsüz rekabet şartlarının tekelleşmelere sebep olması üzerine, yıkıcı rekabete karşı bir takım tedbirler alma yoluna gitmişlerdir.⁶⁶

İslâm hukukçuları, tröst, kartel, holding gibi değişik ad ve biçimde monopoller oluşturma şeklinde tezahür eden tekelleşmelere⁶⁷ asla müsaade edilmeyeceğini ifade etmektedirler.⁶⁸ Hatta İbn Teymiyye (728/1327), İbn Kayyim (751/1350) gibi âlimler, bu tür uygulamaları zulmün en çirkinleri arasında sayarlar ve böylelerinin Allah'ın rahmetinden mahrum kalmalarından endişe duyulduğunu belirtirler. "Bu tür uygulamalarda bulunanlara mümkün olan her vesileyle engel olunmaya çalışılır ve onlar, nasıl insanları bir takım nimet ve haklardan mahrum bıraktırsa, aynı şekilde Yüce Allah'ın da onları rahmetinden mahrum etmesinden korkulur."⁶⁹

9. Netice itibarıyla İslâm hukukunun ana kaynaklarında ve ilk dönem uygulamalarında özel mülkiyetin hukuken tahdit edilebileceğini gösteren herhangi bir delil yoktur. Binaenaleyh herkes muayyen bir miktarla sınırlı olmaksızın, hukukî yollardan edinilmiş olmak şartıyla, istediği kadar mal edinebilir. Bu arada mülkiyetle ilgili vecibelerini (zekât, nafaka, infak...) yerine getirme noktasında her fert, azamî titizliği göstermek durumundadır ve bu hususta görülen eksiklik-

⁶⁵ Hasenî Ahmed, *Fikhî ve İktisadî Açından İslâm'da Para*, trc: Adem Esen, İstanbul 1996, s. 33. Paranın satın alma gücündeki değişimin sebepleri için bkz. a.mlf., a.g.e., s. 32-39.

⁶⁶ Bkz. Döndüren Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul 1993, s. 289-292; Hasenî, *İslâm'da Para*, s. 34-35. Bu çerçevede birkaç yıl önce Microsoft programlarının, tekel oluşturarak aşırı değer kazandığı kanaatine varan ABD mahkemesinin, adı geçen şirkete ikiye bölme kararı hatırlanabilir. Normalde 200 dolar olması gereken bir programın 1200 dolara kadar çıktığı düşünülürse, söz konusu firmanın piyasayı önemli ölçüde istismar ettiği anlaşılır. İşte bu somut olay da İslâm'ın, her türlü tekel ve karaborsayı yasaklarken ne kadar isabetli davrandığının açık göstergesidir.

⁶⁷ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 290.

⁶⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûatu'l-fetâvâ*, Tahrîc: Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Riyad 1418/1997, XXXVIII, 47; a.mlf., *el-Hisbe fî'l-İslâm*, Takdim: Muhammed el-Mübârek, Dâru'l-Kütübî'l-Arabîyye, yy. 1387/1967, s. 16; İbn Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye*, thk: el-Fikî Muhammed Hâmid, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 246-247; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, İstanbul, tsz., IV, 92.

⁶⁹ İbn Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye*, s. 245.

ler/aksamalar, hukukî yaptırıma sahiptir. Mülkiyetin tahdidi konusunda, mülkiyete konu mallar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla tarım arazilerinin diğer mülkiyet konusu mallardan farklı herhangi bir statüsü yoktur. Bu tür yaklaşımlar hukukî dayanaktan yoksundur.⁷⁰

Diğer yandan saadet asrı sıfatını bi-hakkın kazanmış olan ilk dönem nesli arasında da oldukça zenginler ve fakirler bulunmakla birlikte, servetlerini kötüye kullanmadıkları, Allah'a, topluma ve insanlara karşı görevlerini -görevin niteliği (farz, nafîle) ile kendilerini sınırlandırmadan- eksiksiz yerine getirmede oldukça ileri seviyede hassasiyet sahibi oldukları müsellemdir. Hadis, tarih ve tabakât eserleri bunun örnekleriyle doludur. O halde, üzerinde durulması gereken husus, böylesine önemli bir meseleye hukukî mesnet olma yönü tartışılır bir maslahat düşüncesinden hareketle mülkiyetin tahdidi fikrini gündeme getirmek ve bazı problemlerin çözümünü burada aramak değil, bugünün Müslümanlarının da, dinî-hukukî ve ahlâkî talep ve yasaklar karşısında, ilk nesiller düzeyinde bir bilince ulaşmalarının çare ve yöntemlerini araştırmak olmalıdır.

İşte bu noktada İslâm hukuku açısından bir meselenin değerlendirilmesi yapıp, çözüm aranmaya çalışılırken, yapılabilecek en büyük yanlışlardan birinin de, bahse konu meselenin salt hukuk düzeyinde ele alınması olduğu söylenebilir. Halbuki hukuk yanında ve belki ondan da önce, ele alınan konunun "*inanç*" ve "*ahlâk*" boyutu, daha yerinde bir ifadeyle "*kulluk çerçevesi*" üzerinde durulmalıdır. Beşerî hukuk sistemleri karşısında İslâm hukukunun en önemli farklılığını teşkil ettiğine inandığımız hayatî önemi haiz bu noktanın, İslâm hukuk düşüncesi ve pratiği üzerine çalışma yapanlarca ihmal edilmemesinde büyük zaruret vardır. İşte özel mülkiyetin kamu maslahatı gereği tahdidi konusu bu yaklaşımla ele alındığında, meselenin hukuk yanında bir de "*imtihan*" ve "*eğitim*" boyutunun olduğu gerçeği ile karşılaşılacaktır.

Şayet Müslüman bireyin, servetle imtihan olma ve kulluk sahasıyla ilgili bir takım olumsuz tezahürler söz konusu ise, bu noktada iman ve ahlâk üzerinde yoğunlaşılmalı, "*din eğitimi*" devreye girmelidir. Vicdanlarda yer etmeyen ve iç yaptırıma sahip olmayan hukukî düzenlemelerin sonuç vermediği tecrübeyle de bilinmektedir. Kaldı ki konumuz açısından bu tür düzenlemelerde bulunma fikrinin, ciddî herhangi bir hukukî dayanağa sahip olduğunu söylemek oldukça zordur. Zira *İslâm hukuk düşüncesi ve geleneğinde mülkiyet, kazanım yolları ve tasarruf şekilleri açısından sınırlandırmıştır, miktar olarak değil.*⁷¹ Yani İslâm hukukunda özel mülkiyet tahdit edilmemiş, takyit edilmiştir. Bir diğer anlatımla, gerek kazanım, gerek tasarruf safhalarında fert ve kamu yararına bir takım sınırlamalara tabi kılınmıştır.

Şu halde bazı şahısların büyük miktarlarda servete sahip olmalarının bir takım olumsuz sonuçlarının görülmesi durumunda -Muhammed Arafé bu gerekçeden hareket etmekte, Sibâî de aynı durumu bir delil olarak zikretmektedir-⁷² bu sorunun çözümü, herhangi bir nassa ve ikna edici hukukî ilkeye dayanmayan

⁷⁰ Krş. Mevdûdî, *Mes'ele mikliyyetu'l-ard fi'l-İslâm*, Dimaşk 1376/1957, s. 66, 67.

⁷¹ Krş. Nebhânî, *en-Nizâmu'l-iktisâdî*, s. 71-72, 74-75; Mutahharî, *İslâmî İktisadın Felsefesi*, s. 15.

⁷² Arafé, "Tahdîdü'l-milkiyye fi'l-İslâm", s. 141; Sibâî, *İslâm Sosyalizmi*, s. 188.

mülkiyetin miktar olarak sınırlandırılmasında değil, İslâm'ın, itikâdî, hukukî ve ahlâkî ilkelerinde aranmalıdır. Ferdî ve ictimâî hayatın hemen her alanında müşahede edilen, İslâm'ın inanç, hukuk ve ahlâk dairesinden uzaklaşma ve kulluk şuurundaki eksiklikler esas alınır ve bu tür problemler, "uygun İslâmî çözümlerle" halledilmek istenirse, İslâm'ın inşa etmek istediği insan ve toplum modeline ulaşmak mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla her hukukî hükmün ya da çözüm önerisinin, bu temel gaye ile uygunluğu titizlikle gözden geçirilmelidir.

İSLÂM HUKUKUNDA SERVET / MÜLKİYET TAHDİDİNİN İMKANI ÜZERİNE

ON THE POSSIBILITY OF LIMITATION OF WEALTH/POSSESSION IN THE ISLAMIC LAW

Halit ÇALIŞ

Based on the social, political and economic problems caused by the great amount of wealth possessed by the individual, some contemporary authors have put forward the idea that private possession should be restricted. According to them this is because of the public benefit. However, there is no evident supporting this approach in the main sources of the Qur'an and the applications during the early period of Islam. Moreover, this idea is not generally confirmed by the emphasis in worship. This case makes necessary to search for not only lawful but also faithful and ethical solutions to the problems created by the manipulation of private wealth.

Key words: Islamic Law, private possession, limitation

تحديد الملكية أو الثروة في الفقه الإسلامي الأستاذ المساعد د. خالد جالیش الملخص:

SÜİFD / 17
144

على رأي بعض الدارسين المعاصرين إنَّ تملك الثروة الطائلة يسبب بعض السلبيات الإجتماعية والسياسية والإقتصادية، فاقترحوا فكرة تحديد الملكية أو الثروة من حيث الكمية للسدِّ عن هذه السلبيات. يقولون: إن هذا لمصلحة العامة ولمنافعهم. ولم يرو ولم يسمع شيء من السلف يدل على ذلك. ومن ناحية أخرى إن هذه الفكرة تتعارض مع فهم الامتحان المالي للإنسان بالكثر أو القلة. ومن ثم لا بد أن نحل هذه السلبيات في هذا الموضوع مع المسوِّغات الإيمانية والفقهية والأخلاقية. كلمات المفتاح: الفقه الإسلامي، الملكية الخاصة، التحديد.